

CEMAL TAŞ
“Hey Allah’ın Zalımları”

CEMAL TAŞ 1960 yılında Dersim’de doğdu. İlkokul öğrenimini köyü Rengüle’de, ortaokul ve lise eğitimini İstanbul’da tamamladı. Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde eğitimine devam etmektedir. Doksanlı yılların başından bugüne Dersim’in yerel tarihiyle ilgili alan çalışmalarını sürdürmektedir. İstanbul Tuncelililer Derneği kuruluş çalışmalarında yer alan ve uzun yıllar bu kurumda yöneticilik yapan Taş, derneğin yayın organı olan *Dersim* dergisinin yayın kurulunda görev aldı. Bu derginin yanı sıra yurt içinde ve yurt dışında yayımlanan birçok süreli dergi ve gazetelerde ana dili Zazaca yazılar yazdı. Belgesel ve film çalışmalarıyla senaryo öyküleri ve ana dilinde söz yazarlığı da yapan Cemal Taş’ın, biri Nilüfer Saltık ile ortak çalışma olmak üzere yayımlanmış beş kitabı bulunmaktadır.

İletişim Yayınları 3449 • Tarih Dizisi 186

ISBN-13: 978-975-05-3686-1

© 2024 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2024, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI “Büyük Harekâta, 14 Ağustos 938, Dersim Halvoriye köyü. Asi Halvoriye köyünün 217 kişiden ibaret Kürt ahali ölüme götürülürken.” (Fotoğraf arkası yazısı) (Subay özel albümünden)

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Oben Üçke

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devkaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CEMAL TAŞ

“Hey Allah’ın Zalımları”

Dersim 1938 Anlatıları

Hasan Saltık anısına...

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

ADANMIŞ BİR ÖMÜR:

CEMAL TAŞ VE TERTELE • BÜLENT BİLMEZ.....9

GİRİŞ 13

İÇERİDEN TANIKLIKLAR

*“Buğday başaklarının, insanların,
hayvanların yanık kokusu birbirine karıştı”*

ANLATICI Mustafa Karataş..... 20

“Annemin derdine seksen yıldır inler dururum...”

ANLATICI Fadima (Fatma Albayrak)..... 52

*“Ne kırmızıda ne sarıda
ne de yeşilde geçiş hakkımız var”*

ANLATICI Hayri Koç..... 84

“Dersim ’38, ikinci Kerbela”

ANLATICI Ane (Perihan Kahraman)..... 100

“Zini Gediği’nde üşür kemikler”	
ANLATICI Haydar Gökdemir.....	140
“Hey Allah’ın zalımları”	
ANLATICI Fıq (Ahmet Karaca).....	164
“Ya gardaş, bi gurşun sık da ölim ya”	
ANLATICI Gülsüm Binay.....	188
“Anasız babasız, malsız mülksüz, üstüne bir de yurtsuz bırakılmışız”	
ANLATICI Ali Kargın.....	200
“Aşiretler arası ittifak sağlansaydı, bizim de adımız milletler arasında sayılırdı”	
ANLATICI Qemerê Cıvê Kheji (Kamer Çiçek).....	220
“Adımız eşkıyaya çıkmıştı”	
ANLATICI Usênê Silê Phıti (Hüseyin Adikti).....	240

DİŞARIDAN TANIKLIKLAR

“Atatürk ‘Bitirin!’ dedi”	
ANLATICI Mehmet Ali Dağdeviren.....	270
“Kış, meyve, Mazgirt... Olacak şey değil...”	
ANLATICI Selahattin Kıvılcım.....	274
“Buna can dayanır mı?”	
ANLATICI Memedali Onbaşı (Memedali Çiftçi).....	282
“Analar ağladı, beni de ağlatma...”	
ANLATICI Haydar Dede (Haydar Yıldırım).....	290

SUNUŞ

**ADANMIŞ BİR ÖMÜR:
CEMAL TAŞ VE TERTELE**

BÜLENT BİLMEZ

Dersim 1937-38 katliamı konusunda 2010'lu yıllarda siyasi tartışmalar patlak verdiğinde ortaya çıkan bir gerçeklik de, akademya başta olmak üzere, Türkiye entelijansiyası ve medyasının buna pek hazırlıklı olmadığıdır.

Henüz üzerinden 70 yıl geçen, yerelde *Tertele* adıyla anılan bu katliamlar dizisi hakkında konuşmak pek olanaklı olmadığı gibi, halk arasında hâlâ yaygın olarak kullanılan 1935 tarihli Tunceli Kanunu öncesindeki Dersim adı bile neredeyse bir tabuydu.

Her zaman sansür ve gönüllü sansür arasında bir yerde faaliyetini sürdürmekte olan Türkiye medyası, 2000'lerin sonunda iktidar partisinin araştırmaya amacıyla el attığı Dersim meselesinin üzerine büyük bir iştahla atladı. Ancak tarihçiler başta olmak üzere akademisyenlerin ve aydınların devletin resmî görüşü dışında medyaya ve genelde kamuoyuna bu konuda sunacak neredeyse hiçbir şeyi yoktu. Televizyon programları ve gazeteler, sınırlı veriye dayalı teyit edilmemiş bilgileri tekrarlayan ve afaki yorumlarla konuyu anlaşılmasız kılan “uzmanlar” ile dolmuştu. 1937 ve 1938 yaz aylarında Dersim’de yaşanan vahşetin yeni bir boyutu hak-

kında her gün “keşifler” yapılmaktaydı.

O zamana kadar mevcut olan Dersim hakkındaki sınırlı bilgiyiye Kürt siyasi hareketinin gelişimiyle beraber isyankatliam-asimilasyon çerçevesinde bir anlatıyla yazılanlara ve daha ziyade Dersimli araştırmacı ve yazarların popüler çalışmalarına borçluyduk. Çoğu, siyasi hak ve adalet mücadelesi içinde aktivizm anlayışıyla yayımlanmış bu çalışmaların neredeyse hepsi 2000’li yıllardan önce çıkmıştı. Ancak Dersimliler ve bir avuç duyarlı okuyucu dışında kimsenin ilgisi ni bile çekmiyordu; büyük oranda obsesif ilgiye dayalı, Dersimlilere içre bir anlatı söz konusuydu.

2000’lerde yükselen bir trendle, “Dersim Meselesi” hakkında (çoğu mevcut olanı özetleyen) popüler yayınların sayısı artmaya başladı. Bu arada dönem basınına ve arşiv belgelerine dayalı akademik çalışmalar da yapılmaya başladı. Dönemin başbakanının “özürümsü” çıkışından sonra medyanın daha büyük ilgi gösterdiği ve siyasetin odağına oturan Dersim Katliamı, konuyla ilgili TBMM’de araştırma komisyonu kurulması nedeniyle, “geriye dönüşü olmayan” bir yüzleşme ve hesaplaşma konusu olacak gibi görünüyordu. Ancak daha 2020’li yıllara varmadan iktidar partisi ve muhalifleri tarafından elbirliğiyle yeniden gündemden düşürülen bu tartışmalar, geriye siyasi anlamda boş vaatler ve Dersim 1937-38 konulu önemli bir literatür bıraktı sadece...

Bence tüm bu çalışmalar arasında en çarpıcı olanlar, bellek çalışmaları bağlamında tanıklıklara veya kuşaklar arası aktırma dayalı olarak Dersimlilerin kendi seslerini yansıtan mülakatlar oldu. Özellikle 2010 yılında başlatılan “Dersim 1937-38 Sözlü Tarih Projesi” kapsamında gerçekleştirilen mülakatlar geleceğe çok önemli bir kaynak bırakırken, bu arada kişi ve kurumlar tarafından gerçekleştirilen birçok sözlü tarih çalışması da kitaplarda, süreli yayınlarda veya internette yazılı veya görsel-işitsel olarak kamuoyuyla paylaşıldı.

Bu çarpıcı mülakat çalışmalarından biri olan ve 2010 yılında İletişim Yayınları tarafından *Dağların Kayıp Anahtarı* başlığıyla yayımlanan Cemal Taş'ın ilk mülakat derlemesi, bu alanda en çok başvurulan kaynak olarak literatürdeki müstesna yerini aldı. Taş'ın Dersim 1937-38 konulu çalışmalarının en özgün yanı sosyolojisi, coğrafyası, tarihi ve kültürüyle bölgeyi ve toplumu çok iyi bilen, “içeri”nin bilgisine had safhada haiz bir “yerel araştırmacı” olarak çalışmalarını ve mülakatlarını on yıllardır sebatla yapmaya devam etmesidir. Dersim tarihi, kültürü veya coğrafyası hakkında çalışmak isteyenlerin yerelde temas kurması elzem bir “saha uzmanı” konumunda olan ve konu Dersim olduğunda hiçbir yardımı esirgemeyen Cemal Taş, hayatını büyük oranda Tertele araştırmalarına adanmıştır.

* * *

Bir abi ve dost olarak gördüğüm, uzun yıllardır ilgi ve hayranlıkla sebatkâr çalışmalarını izlediğim Cemal Taş ile 2018-19 eğitim öğretim yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi çatısı altında gerçekleştirdiğimiz bir proje vesilesiyle bir araya gelmemiz, bizi aynı zamanda meslektaş yaptı; kısa zaman sonra Dersim 1937-38 konulu uzun soluklu bir ortak projeye başlamamızı sağladı. Bu alanda, bugüne kadar olgusal bilgiden ziyade analize dayalı makro tarih çalışmalarının oluşturduğu kısıtlı literatüre, günümüzde artık katliam yerleri odaklı örnek vaka çalışmalarına dayalı detaylı envanter çalışmalarlarıyla katkı sunmanın gerekli olduğunu düşünerek bu minvaldeki çalışmalara başladık ve dört yıldır devam etmekteyiz. Nihai ürünü (ansiklopedi, kronoloji, mülakatlar, videolar ve haritalandırma çalışmalarını içeren) bir internet sitesi olacak olan bu proje çalışması sırasında yakından gözlemlediğim fedakârlık ve adanmışlık, Cemal Taş'ın çalışmalarına saygımı bir kat daha artırdı.

Cemal Taş'ın 1990'ların başından itibaren aralıksız olarak gerçekleştirdiği mülakatlardan oluşan yüzlerce ses ve video kayıtlarından yola çıkarak hazırladığı kitaplar, unutulmuş Tertele hakkındaki en değerli kaynaklar niteliğindedir. Bu mülakatlardan yeni bir seçkiyi yine İletişim Yayınları aracılığıyla bu kitapta toplayarak 14 yıl sonra kamuoyuyla paylaşan Taş'ın yeni kitabının hazırlık sürecinde yaşadığı zorluklara ve aylarca süren titiz çalışmalarına yakından tanıklık ettim.

Bu çalışmaya alınan her bir mülakat Dersim '38'e ayna tutacak şekilde detaylı bir incelemeye tâbi tutularak kitaba dahil edildi. Bu çalışmanın önceki kitaptan çok önemli bir farkıysa kitabın ikinci bölümünde yer verilen "dışarıdan" seslerdir, yani devlet görevi nedeniyle o dönem Dersim'de bulunmuş olanların tanıklıklarıdır. Böylece ulaşılmaz neredeyse olanaksız olan bir kaynak seti, bu kitap sayesinde okuyucuyla paylaşılıyor.

Asla vazgeçilmemesi gereken yüzleşme, hesaplaşma ve iyileştirici adalet mücadelesine önemli bir katkı sunacak olan kitaptaki tanıklıklar, aradan onca zaman geçtikten sonra bile mikro düzeyde çok az bilinen, yakın zamanda gerçekleşmiş bir soykırımdan inanılmaz çarpıcı anlatılar içeriyor.

Dersim toplumu ve kültürü hakkında detayların da bulunabileceği bu anlatıların bize gösterdiği önemli bir gerçeklik de soykırım denilen insanlık suçunun (1938 sonrası sürgünde veya dağlarda yaşanan yılları da kapsayan) uzun bir süreç olduğudur.

Tertele'nin Dersimliler için yarattığı travma bugün hâlâ bütün derinliği ve karmaşıklığıyla devam ederken, bunun aynı zamanda fail konumunda olanların yakınları da dahil olmak üzere, toplumun tamamı üzerinde açık-gizli etkilerinin olduğunu unutmamak gerekiyor.

Bu etkileri azaltmanın/aşmanın yolu da bu ve benzeri çalışmalarla hakiki bir yüzleşmeye kapı aralamak.